

Zbigniew Bokszański, Piotr Tobera

III Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 19/2, 157-162

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

III OGÓLNOPOLSKI ZJAZD SOCJOLOGICZNY

W dniach 2—6 II 1965 r. odbył się w Warszawie III Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny poświęcony dorobkowi polskiej socjologii w minionym dwudziestolecium. Otwarcia zjazdu, który obradował w Audytorium Maximum UW, dokonała prof. dr Nina Assorodobraj, przewodnicząca Zarządu Głównego PTS. Po powitaniu przedstawicieli KC PZPR i PAN, rektora UW oraz przybyłych na zjazd socjologów z całego kraju prof. dr N. Assorodobraj przypomniała historię dwóch poprzednich zjazdów, wybitnych polskich socjologów, którzy brali w nich udział, oraz sekcje i tematy referatów zjazdowych.

Następnie przewodnicząca ZG PTS omówiła krótko rozwój polskiej socjologii po II wojnie światowej, wskazując na postępowe tradycje naszej socjologii. Zmiany, które dokonały się w Polsce Ludowej, wpłynęły w poważnym stopniu na rozwój i kierunek badań socjologicznych. Świadczą o tym niektóre z przytoczonych liczb: mamy w Polsce ponad 300 socjologów ze stopniem magistra lub doktora. Polskie Towarzystwo Socjologiczne liczy ponad 450 członków. Około 70 instytucji prowadzi badania socjologiczne. Na zjazd wpłynęło ponad 70 komunikatów o prowadzonych (często zespołowo) badaniach.

Pamięć niedawno zmarłych socjologów: prof. dra Stanisława Ossowskiego i dra Andrzeja Malewskiego, zebrani uczcili chwilą ciszy.

W imieniu Komitetu Nauk Filozoficznych i Socjologicznych uczestników zjazdu powitał prof. dr A. Schaff, który podkreślił wysoką rangę, jaką zyskała sobie socjologia w Polsce w latach powojennego dwudziestolecia, a w ramach socjologii metoda marksistowska. Mówił on o konieczności ściślejszego powiązania badań empirycznych z teorią oraz z badaniami prowadzonymi przez inne nauki społeczne. Wskazał także na potrzebę prowadzenia badań użytecznych dla praktyki. Wystąpienie prof. dra A. Schaffa zakończyło część oficjalną Zjazdu.

W czasie zjazdu wygłoszono następujące referaty: prof. dr J. Szczepański — Społeczne aspekty industrializacji w Polsce Ludowej, prof. dr S. Nowakowski — Procesy urbanizacyjne w powojennej Polsce, doc. dr J. Ziółkowski — Miejsce i rola procesu urbanizacji w przeobrażeniach społecznych w Polsce Ludowej, doc. dr B. Gałęski — Przemiany społeczne wsi polskiej, doc. dr A. Kłoskowska — Rozwój kultury masowej w Polsce Ludowej, doc. dr M. Hirszowicz, dr J. Kulpińska, doc. dr A. Matejko, dr K. Doktor — Kształtowanie się socjalistycznego modelu stosunków przemysłowych, doc. dr J. J. Wiatr i doc. dr W. Wesołowski — Kształtowanie się instytucji politycznych Polski Ludowej. Pełne teksty referatów opublikowane zostały w „Studiach Socjologicznych”. W specjalnym wydawnictwie opublikowane zostaną również głosy w dyskusji.

W dalszej części komunikatu ograniczymy się do przedstawienia sprawozdań z obrad niektórych sekcji tematycznych.

Sprawozdanie z obrad sekcji IV
Kształtowanie się kultury masowej w Polsce

Dyskusja na zebraniach sekcji stanowiła w pewnej mierze kontynuację dyskusji zapoczątkowanej po referacie plenarnym. Główne problemy, które tam wystąpiły, związane były z rozumieniem kultury masowej, oceną jej charakteru i ustaleniem zakresu badań.

Pierwszy dzień obrad poświęcono zagadnieniom teoretycznym, drugi — głównie omówieniu niektórych metodologicznych problemów badań nad kulturą masową. W pierwszym dniu obradom sekcji przewodniczył doc. dr Z. Gostkowski, w drugim doc. dr J. Kądzelski.

Zgodnie z zaproponowanym przez kierownictwo sekcji porządkiem punktem wyjścia dyskusji uczyniono komunikaty poświęcone określeniu stosunku kultury ludowej do kultury masowej. Dr E. Pietraszek, opierając się na badaniach ośrodka krakowskiego, mówił o pozycji kultury ludowej w różnych okresach historycznych. Stwierdzając, że obecny rozpad kultury ludowej uwarunkowany jest szeregiem przekształceń ekonomicznych i społecznych, wskazał na uproszczenie zawarte w poglądzie, przypisującym kulturze masowej wywołanie tego rozpadu. Protestował też przeciw stereotypowemu przeciwstawianiu kultury masowej jako biernej kulturze ludowej uznanej za czynną. Zdaniem mówcy, zarówno jedna, jak i druga kultura bywa przyjmowana przez odbiorców.

Problemem definicji kultury masowej zajmowali się doc. dr J. Kądzelski i doc. dr K. Żygulski. Ten ostatni stwierdzając pożyteczność terminu kultura masowa negował potrzebę dyskusji, mającej na celu ustalenie i uzgodnienie jego definicji. Uważając uniwersalizm kultury masowej i kultury ludowej za wspólną cechę określił kulturę masową jako sukcesora tej ostatniej. Doc. dr Z. Bauman określił kulturę masową jako wytwór społeczeństwa o jednolitych wzorach kulturowych. Uznał, że zasadniczy warunek jej występowania stanowi podobne nastawienie psychiczne, nie zaś bliskość przestrzenną w obrębie tego samego obszaru geograficznego. W przeciwieństwie do tak określonego stanowiska mgr J. Dąmrosz widział w kulturze masowej zespół jednorodnych treści połączonych tylko wspólnością kanałów przekazywania, których nie można zestawzić z kulturą ludową ani narodową. Doc. dr A. Kłosowska kładła również nacisk na formalne kryteria kultury masowej określone sposobem jej przekazywania. Z szerokiego przestrzennego i społecznego zasięgu kultury masowej wynika jej przeciwstawność w stosunku do kultury ludowej, która stanowiła sumę względnie wyodrębnionych, lokalnych systemów kulturowych. Unifikacja i standaryzacja posunięta jest w kulturze masowej dalej niż w jakimkolwiek historycznym typie kultury, z drugiej jednak strony teoria całkowitej niwelacji psychicznej odbiorców kultury wyrażona w koncepcji społeczeństwa masowego poddana została rewizji w wielu znanych badaniach. Kultura masowa nie oznacza też zatracenia narodowej swoistości i odrębności ustrojowej. Drugi nurt dyskusji dotyczył głównie oceny estetycznych, moralnych i intelektualnych wartości kultury masowej. W związku z wyrażonymi przez A. Łaszowskiego obawami co do wpływu zhomogenizowanych treści kultury masowej dr J. Komorowska przedstawiła rezultaty szczegółowych badań socjologicznych ilustrujące procesy selekcji dokonanej przez odbiorców spośród dostępnych im treści.

Referowaniem szczegółowych wyników badań i hipotez poświęcone były komunikaty mgra Z. Skórzyńskiego oraz mgra M. Strzeszewskiego, dotyczące spę-

dzania czasu wolnego. Mgr A. Ziemiński podkreślił potrzebę uwzględnienia sportu w badaniach kultury masowej.

Drugie posiedzenie sekcyjne otworzył doc. dr Z. Gostkowski przedstawieniem próby oceny badań empirycznych nad kulturą masową w Polsce, formułując jednocześnie postulaty pod adresem badaczy (konieczność nadania badaniom postaci, która ułatwi ich późniejszą syntezę oraz uoperacjonowanie koncepcji ogólnych). Przedmiotem dalszej części tego wystąpienia było zagadnienie uogólnień w omawianej gałęzi socjologii. Również dr A. Siciński w swojej wypowiedzi nawoływał do uściślenia podstawowych pojęć używanych w badaniach, zwrócił również uwagę na konieczność wypracowania własnego modelu badań w dziedzinie percepcji kultury masowej, ponieważ model amerykański jest w warunkach polskich w znacznej mierze nieprzydatny. Sformułował on również postulat poszukiwania dróg przekazywania wniosków wynikających z badań do realizacji organizatorom kultury masowej. Doc. dr A. Kłoskowska stwierdziła, że zapowiedziana realizacja szerszych badań wzmaga potrzebę ujednolicenia aparatury pojęciowej. Recepcję bada się zazwyczaj poprzez deklaracje badanych i to rodzi dodatkowe problemy metodologiczne wobec braku standaryzacji mniej lub bardziej subtelnych narzędzi. Dr J. Kubin podkreślił, że w wypadku podjęcia badań nad percepcją treści kultury wyższego rzędu należy tworzyć zespoły, łączące specjalistów z różnych dziedzin (m. in. estetyki i filozofii). Wobec wystąpienia omawianego kompleksu zagadnień w dyskusji dr J. Possart proponuje przedstawienie ZG PTS wniosku o utworzenie sekcji badań nad kulturą masową. Prof. dr N. Assorodobraj zaapelowała zaś o powołanie wąskiej grupy roboczej (komisji) przy PTS bądź PAN, która zajmie się inwentaryzacją prowadzonych badań oraz pracować będzie nad sprecyzowaniem aparatury badawczej.

W drugiej części posiedzenia dr J. Szacki przedstawił projekt badań (będących obecnie w pierwszej fazie realizacji) nad świadomością historyczną w Polsce współczesnej, prowadzonych przez zespół Katedry Historii Myśli Społecznej UW pod kierunkiem prof. dr N. Assorodobraj. Referent omówił trudności związane z określeniem źródeł tworzenia się opinii i sądów o historii (badać się będzie raczej powiązania strukturalne niż genetyczne) i zarysował niektóre szczegółowe problemy badawcze. Prof. dr N. Assorodobraj oświadczyła ponadto, że badanie nie poprzestanie na materiałach ankietowych, lecz korzystać będzie także z różnorodnych „źródeł kompleksowych”.

W dyskusji głos zabrali: dr H. Władyka, doc. dr A. Kłoskowska, mgr J. Pomorski, doc. dr Z. Gostkowski, mgr Z. Olszewski, dr E. Pietraszek, mgr J. Kwaśniewski, doc. dr Z. Bauman.

Nawiązując do przedstawionej tematyki badań prof. dr J. Chałasiński stwierdził, że na podstawie materiałów pamiętnikarskich, które aktualnie opracowuje, można wyróżnić różnorodne typy świadomości narodowej zasługujące na badania. Nawiązując do tego głosu na zakończenie obrad doc. dr A. Kłoskowska podkreślając związek całokształtu problematyki omawianej w ramach sekcji proponowała rozszerzenie pierwotnego wniosku i przyjęcie go w formie propozycji powołania przy PTS sekcji socjologii kultury, która mogłaby się stać organem komentującym zarówno szczególnie obecnie popularne badania nad kulturą masową, jak również jej związkami z kulturą narodową i ludową oraz badania twórczości kulturalnej, postulowane w czasie dyskusji plenarnej przez prof. J. Szczepańskiego. Oba zgłoszone w ramach sekcji wnioski przyjęto.

Sprawozdanie z obrad Sekcji V
Kształtowanie się socjalistycznego modelu stosunków przemysłowych

Pierwsze swe posiedzenie sekcja V odbyła wspólnie z sekcją I. Obie sekcje obradowały pod kierownictwem prof. dra J. Szczepańskiego, z uwagi na wspólne zainteresowanie problemami rozwoju przedsiębiorstwa socjalistycznego w Polsce. Jednakże dyskusja skupiła się przede wszystkim wokół modelu społecznego systemu zakładu pracy przedstawionego przez doc. dra A. Matejkę. Punktem wyjścia dla jego modelu była teoria działania i teoria stosunków międzyludzkich. Elementami tego modelu były typy więzi społecznych, a jako naczelną zasadę, wg której „zachowuje się” system, A. Matejko przyjął zasadę: „maksimum spójności przy minimum zastoju”. Zastosował w swym modelu znaną parsonowską koncepcję czterech funkcji systemu.

W dyskusji nad przedstawionym modelem J. Hoser wyraził pogląd, że model A. Matejki odznacza się niepowiązaniem ze sobą elementów. Hoser postulował przyjęcie procesu produkcyjnego jako podstawy odniesienia do analizy zachowań ludzkich w przedsiębiorstwie, wysunięcie na pierwszy plan uwarunkowania zachowań wyznaczonych systemem ekonomicznym, technicznym, technologicznym i organizacyjnym, natomiast uwarunkowania pozazakładowe, które grały ważną rolę w modelu Matejki, potraktować drugorzędnie, ponieważ system społeczny wynika wtórnie z układu formalnego. Dr J. Kulpińska zwróciła uwagę na różne typy czy modele powiązań pomiędzy zakładem przemysłowym a jego środowiskiem zewnętrznym. W każdym niemal przypadku inaczej będzie się kształtował ów model powiązań w zależności od stopnia industrializacji i urbanizacji rejonu, w którym funkcjonuje zakład, społecznej aktywności członków załogi oraz funkcji opiekuńczych, jakie pełni zakład w stosunku do swego środowiska, oraz struktury demograficznej jego rejonu.

Dla doc. dra S. Wiederszpila model Matejki był niejasny. Wyróżnione w jego modelu liczne struktury wyodrębnione są na podstawie różnych kryteriów, a zagadnienie składu miesza Matejko ze strukturą społeczną. Także inne podziały nakładają się. Nie uwidoczniła jest rola powiązań typu: przedsiębiorstwo — zjednoczenie. P. Tobera podkreślił ten fakt, że przedstawiony model opiera się na różnych teoriach, które nie wynikają z siebie i odnoszą się do całkiem innych zakresów rzeczywistości będąc przy tym na odmiennym szczeblu ogólności.

Dr A. Dyoniziak przedstawił własny empiryczny model przedsiębiorstwa, opierający się o cztery typy zachowań, związanych z opanowaniem procesu produkcyjnego, realizacją celów, uznanymi wartościami, usuwaniem lub łagodzeniem konfliktów. Wg Dyoniziaka każdemu z tych zachowań odpowiada właściwa struktura w społeczeństwie. Opis przedsiębiorstwa polegałby na wiązaniu procesów zachodzących wewnątrz przedsiębiorstwa z procesami makrostruktury.

Jadwiga Bielicka przedstawiła model wzrostu gospodarki wg Hoselitz'a oraz model przedsiębiorstwa wg Smelser'a. Wskazywała ona na możliwości zastosowania ich w warunkach socjalistycznych.

Oprócz dyskusji nad modelem w pierwszym dniu mówiono również o humanizacji pracy i problemie automatyzacji w przemyśle.

W drugim dniu sekcja V obradowała pod przewodnictwem doc. dr Marii Hirszowicz. Najpierw udzielono głosu doc. A. Matejce, aby mógł odpowiedzieć swoim oponentom, a następnie przystąpiono do dyskusji nad następującymi zagadnieniami: a) sprawa socjologa zakładowego, b) ocena stanu badań socjologii prac, c) sprawa czasopisma i podręcznika.

Najbardziej ożywiona dyskusja wywiązała się w związku z miejscem i rolą socjologa zakładowego w naszym systemie gospodarczym. Ścierały się tu różne koncepcje: propozycje ulokowania socjologów-praktyków na zewnątrz zakładów pracy, w pracowniach branżowych lub regionalnych; koncepcje zatrudnienia socjologów bezpośrednio w zakładach pracy. Co się tyczy ostatniego rozwiązania spór dotyczył jeszcze miejsca socjologa w strukturze przedsiębiorstwa. Niektórzy socjologowie-praktycy domagali się uregulowania tej sprawy w sposób jednoznaczny. Jednakże przeważała opinia, żeby pozostać przy różnych rozwiązaniach. Dyskutowano również problem, kim ma być socjolog zakładowy: doradcą, badaczem czy też tzw. inżynierem społecznym?

Wszyscy dyskutanci, zarówno praktycy, jak i pracownicy naukowcy, podkreślali słabe przygotowanie absolwentów socjologii do pracy w przemyśle. Owe braki przypisywano strukturze programów socjologii uniwersyteckiej, częściowo zaś poziomowi w Polsce tej dyscypliny, zwłaszcza socjologii przemysłowej.

W związku z tym przeglądu i oceny stanu socjologii przemysłowej dokonał dr K. Doktor. Nakreślona przez niego mapa badań, wyróżniająca zakres i problematykę, uwiarygodniła wyraźne zagęszczenia badań na pewnych tylko poziomach uszeregowanych od pracownika do społeczeństwa globalnego. Owe zagęszczenia skupiały się w rejonach mikrostrukturalnych, przy ich braku na poziomie makrostruktury.* Wskazywano więc na potrzebę podjęcia nowej lub dotychczas słabo uwzględnianej problematyki dotyczącej socjologii organizacji, zarządzania i kierowania, podziału pracy itp.

W dyskusji podkreślono również potrzebę wydawania czasopisma poświęconego socjologii pracy oraz napisania podręcznika z tej dziedziny na użytek kierowników, administratorów i socjologów-praktyków.

Wysunięto wnioski, aby utworzyć Ośrodek Informacji Naukowo-Badawczej przy Zakładzie Socjologii Pracy IFiS PAN, a także centrum dokumentacji. W tym względzie GUS-owskie materiały są niepełne i nie zawsze adekwatne.

Postulowano ponadto, aby formalnie potwierdzono fakt wykładania socjologii w wyższych uczelniach techniczno-ekonomicznych i przyznano socjologowi prawo do tajemnicy zawodowej.

Liczni dyskutanci stwierdzali potrzebę spotkań w określonych ramach organizacyjnych. Jako formę proponowano konwersatoria ogólnopolskie.

* * *

Ostatnie posiedzenie plenarne III Ogólnopolskiego Zjazdu PTS odbyło się 6 II w godzinach popołudniowych. Posiedzenie, któremu przewodniczyła prof. dr M. Ossowska, poświęcone było podsumowaniu i ocenie pięciodniowych obrad. Zabierali kolejno głos przewodniczący poszczególnych sekcji tematycznych, zdając relacje z przebiegu pracy w sekcjach i przedstawiając szerszemu zgromadzeniu wnioski i postulaty uznane za istotne dla dalszego rozwoju odpowiednich dziedzin socjologii (omówione będą wystąpienia przewodniczących tych sekcji, z obrad których nie zamieszczono dokładniejszej relacji).

Doc. dr J. Ziółkowski przedstawił przebieg obrad i postanowienia sekcji socjologii miasta. W ramach pracy w sekcji dyskutowano nad pojęciem urbanizacji, zastanawiano się nad specyfiką miasta socjalistycznego, poruszono problemy przemian kultury miejskiej i osobowości miejskiej. Uwzględniono zasługującą na krytyczne rozpatrzenie dychotomię wieś — miasto, próbowano skonstruować system stratyfikacyjny polskich miast. Zajęto się również szeroko rozumianą ada-

ptacją (uwzględniającą wędrówki ze wsi do miasta, z miasta do miasta i w oobębnie „murów miejskich”). Na uwagę zasługuje nurt rozważań poświęconych współpracy socjologów z urbanistami, który doprowadził do konkretnych propozycji zdecydowano, że socjologia miasta powinna być ściśle powiązana z planowaniem każdy zaś plan urbanistyczny winien być przed przystąpieniem do jego realizacji zaopatrzonej w ekspertyzę socjologiczną. Ekspertyzy te wykonywaliby fachowcy pracujący w odpowiedniej terenowej poradni (socjologicznej dla urbanistów). W celu skoordynowania prac badawczych socjologów miasta (a także w celu świadczenia pomocy urbanistom) wniesiono o powołanie Sekcji Procesów Urbanizacyjnych przy ZG PTS, określając równocześnie przedmioty zainteresowań członków sekcji (typologia skupisk miejskich, typologia procesów urbanizacyjnych w różnych rejonach, zagadnienia stref mieszanych, metropolizacja, małe miasta).

Przebieg pracy w sekcji III, zajmującej się problemami socjologii wsi, zrealizował doc. dr B. Gałęski. Na pierwszym posiedzeniu sekcji przedstawiono trzy dodatkowe referaty przygotowane na zjazd. W trakcie drugiego posiedzenia dyskusja dotyczyła problemów klasy chłopskiej jako całości oraz ideologii chłopskich i zawodu rolnika. Podkreślono ważność przyszłych badań nad dotąd nie eksplorowanymi kategoriami społeczno-zawodowymi na wsi (robotnicy PGR-ów, ludność nierolnicza, ludzie starzy). Wskazano na konieczność organizowania badań na terenach pewnych regionów etnograficznych (aby analizować n.p. kształtowanie się i przemiany świadomości narodowej) i na terenach objętych dużymi inwestycjami (np. okolice kanału Wieprz — Krzna). Okazało się również, że należy ustalić typologię społeczności wiejskich i społeczne typy wsi. W trakcie posiedzenia omówiono również kwestie związane z modernizacją gospodarstw chłopskich, a także problemy dużych przedsiębiorstw rolnych. Uczestnicy sekcji nie uznali za wskazane powołanie Sekcji Socjologii Wsi przy PTS. Za bardzo pilne zadanie uznano opracowanie podręcznika socjologii wsi.

Sekcja VI (Kształtowanie się instytucji życia politycznego w Polsce Ludowej) obradowała pod przewodnictwem doc. dra J. J. Wiatra. Skoncentrowano się na dwóch zagadnieniach: lokalne systemy władzy oraz powiązanie badań z praktyką instytucji politycznych (partii, wojska, wymiaru sprawiedliwości). W dyskusji wskazano na konieczność prowadzenia kompleksowych badań i współpracy interdyscyplinarnej. Podkreślono wagę prowadzenia badań porównawczych nad socjalistycznym systemem politycznym w innych krajach demokracji ludowej. Omówiono szereg „białych plam” na mapie badawczej tej dyscypliny (stosunki narodowościowe, problemy krajów wyzwolających się i nowo wyzwolonych). Wy-sunięto dwa postulaty organizacyjne. Jeden z nich dotyczył powołania Ośrodka Empirycznych Badań nad Prawem. Drugi wniosek zawierał propozycję powołania Sekcji Socjologii Polityki przy PTS (ale po stwierdzeniu, czy istnieje rzeczywista potrzeba jej powołania wśród ogółu socjologów zajmujących się tą dziedziną).

Następnie prof. dr N. Assorodobraj wygłosiła przemówienie zamykające zjazd. Zawierało ono podsumowanie pięciodniowych obrad i próbę ich oceny. Przewodnicząca ZG PTS wskazała między innymi na to, że zjazd będzie miał doniosłe znaczenie dla polskiego środowiska socjologicznego i być może zakończy etap badań o charakterze przyczynkarskim, otwierając równocześnie perspektywę dla dokonania syntezy naszej wiedzy o Polsce współczesnej.